

over leven

Levenslessen met de dood voor ogen

kerry egan

Vertaald door Linda Jansen

KOK

© 2018 Uitgeverij Kok – Utrecht
www.kok.nl

Oorspronkelijke titel:

On living, uitgegeven door Riverhead Books, New York

© 2016 Kerry Egan

Vertaling: Linda Jansen (www.creativitekst.nl)

Omslagbelettering: Studio Mol

Opmaak binnenwerk: ZetSpiegel, Best

ISBN: 978 90 435 2925 9

ISBN e-book: 978 90 435 2926 6

NUR: 320

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No portion of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means – electronic, mechanical, photocopy, recording or any other – except for brief quotations in printed reviews, without the prior written permission of the publisher.

‘Wijs ben ik nooit geworden. Je denkt altijd dat je met het ouder worden ook wijzer wordt. Maar nu lig ik hier te wachten op de dood, zonder ooit wijs te zijn geworden.’

Gloria sperde haar melkblauwe ogen iets verder open en trok haar wenkbrauwen op. Ze lachte, kort en zacht.

‘Met alles wat ik heb meegemaakt zou je denken dat, als iemand het zou kunnen vatten voor het te laat is, ik dat wel moest zijn.’ Ze lachte opnieuw, een soort golvend gegriinnik dat haar trage, lijzige intonatie verlevendigde. Dat gegriinnik ontbrak bijna nooit als ze iets zei.

‘Ach, je weet wel.’ Ze boog naar me toe, en de zon deed het grijze, babyachtige dons op haar hoofd glanzen. ‘Ik hoopte steeds dat ik een schrijver zou ontmoeten die ik mijn verhalen kon vertellen, zodat andere mensen ze konden lezen en ze niet dezelfde fouten zouden maken als ik. Het enige wat ik wilde was hem mijn verhalen vertellen. Ik zou tegen hem zeggen: “Hier, mijn verhalen, luister ernaar en schrijf ze op.” Jij weet wat voor gekke verhalen ertussen zitten. Maar het gebeurde niet. Ik heb nooit een schrijver ontmoet.’

Ik wist niet wat ik moest zeggen. Ik had ooit een boek geschreven, maar dat was tien jaar geleden. Ik zat hier niet als auteur. Gloria was een patiënt in een hospice en ik was haar geestelijk verzorger. Ik wist niet zeker of ik haar ooit iets over mijn verleden had verteld, maar ik dacht van niet.

‘Ik heb er altijd voor gebeden, dat ik alstublieft iemand zou ontmoeten,’ vervolgde ze. ‘Maar dat gebed zal wel niet meer verhoord worden.’

We zwegen allebei en ik hoopte dat ze ergens anders over zou beginnen.

Ze lichtte haar handen van de armleuningen en liet ze weer vallen, terwijl ze een diepe zucht slaakte. ‘Ik kom zelf dit huis nooit meer uit. Ik zit hier vast. Hoe zou ik nu nog een officiële schrijver tegen kunnen komen?’

Ze keek me aan, schudde haar hoofd en glimlachte.

‘Ik heb gebeden, gebeden en nog eens gebeden. Sommige gebeden worden gewoon niet beantwoord, denk ik dan maar.’ Ze lachte, maar deze keer klonk het verdrietig.

Het werd bijna bizar. Ik aarzelde nog één volle, muisstille minuut en zei toen: ‘Gloria, heb ik jou ooit verteld dat ik vroeger schrijver was?’

‘Een echte schrijver?’ Haar dunne wenkbrauwen vlogen omhoog.

‘Ja, maar dat is al heel lang geleden.’

‘Zo’n schrijver die een boek schreef?’

‘Ja. Het is gepubliceerd en alles.’

Ze tilde haar handen weer op en keek naar het plafond. ‘O, ik heb al die tijd uitgekeken naar een man!’ riep ze uit. Ze stuiterde zachtjes op en neer in haar relaxfauteuil. Ze draaide een kwart-

slag en keek me aan. ‘Ik dacht dat je een man zou zijn, Kerry! Maar dit is het!’ Ze schommelde heen en weer en spreidde haar armen. ‘Dit is het antwoord. Ik voel het! De Heilige Geest heeft je naar me toegestuurd. Ik heb je al mijn verhalen al verteld! Je hoeft ze alleen maar op te schrijven. Misschien dat iemand er wat aan heeft. Misschien dat er nog een paar mensen wijzer van zullen worden. Beloof me dat je mijn verhalen zult opschrijven.’

Hoewel meerdere patiënten – al voor dit gesprek met Gloria – een paar keer de wens met me hadden gedeeld dat anderen iets van hun levensverhalen zouden leren, was het mijn belofte aan Gloria die uiteindelijk tot dit boek heeft geleid. Op dat moment had ik in mijn hart al jarenlang vele verhalen bewaard die patiënten bij me hadden uitgestort. Verhalen waar ze mee bezig waren geweest. In gedachten hadden ze hun verhalen verteld en herteld, zoals de kralen van een rozenkrans en de versleten bijbels die ze van de ene hand in de andere lieten glijden. Ik koesterde ze en borg ze weg in mijn hart.

Vaak, maar niet altijd, vonden mijn patiënten een zekere vrede tijdens onze gesprekken. Vaak, maar niet altijd, ervoeren zij bevestiging van hun geloof in iets wat goed was en groter dan zichzelf. Vaak, maar niet altijd, vonden ze een kracht die ze niet voor mogelijk hadden gehouden, maar die hen hielp om dingen recht te zetten met bepaalde mensen in hun leven. Die kracht hielp hen om moedig en onbevreesd hun dood tegemoet te gaan. Maar altijd leerde ik iets van hen.

We maken allemaal dingen mee die we meedragen als de verhalen die ons leven bepalen. De patiënten vertelden me die verhalen, soms een of twee keer, soms tientallen keren opnieuw.

Hun manier van vertellen veranderde met elke keer dat ze hun verhaal deden. De grote lijn bleef hetzelfde; de variatie zat in de accenten, de details, de verbanden die ze tussen de details legden, en uiteindelijk de verbanden die ze zagen tussen de verschillende verhalen – zelfs als de gebeurtenissen die ze betroffen tientallen jaren uit elkaar lagen. De betekenis die ze in hun verhalen ontdekten werd groter en kreeg een andere focus.

Hun verhalen gingen vrijwel altijd over schaamte, verdriet of trauma. Mijn kind stierf in mijn armen toen hij vier jaar was. Mijn vrouw verliet me voor een andere man toen ik ver weg als soldaat het land diende. Ik heb iemand vermoord. Mijn vader heeft me verkracht. Ik heb mijn leven verloren aan de drank. Mijn man sloeg mijn kinderen en ik deed niets om hem tegen te houden omdat ik bang voor hem was. Hun verhalen brachten hen in verwarring. Hoe hebben deze dingen kunnen gebeuren en wat betekende het allemaal?

Ik weet niet of je wijs kunt worden door te luisteren naar de levensverhalen van mensen die gaan sterven, maar ik weet wel dat ze je ziel kunnen genezen. Dat weet ik omdat deze verhalen *mijn* ziel hebben genezen.

Zoals al mijn patiënten een verhaal hadden dat hun leven had gekleurd, gold dat ook voor mij. Wat ik had beschouwd als het verhaal dat mijn leven tot dan toe getekend had, bracht mij nu het schaamrood op de kaken. Ik dacht dat ik onherstelbaar beschadigd en gebroken was, dat ik tot in het diepst van mijn wezen kapotgemaakt was en dat ik nooit meer heel zou kunnen worden. Toen ik in hospices ging werken besepte ik nog niet dat iedereen – iedereen – beschadigd en gebroken is.

Toen ik nog maar een paar dagen in een hospice werkte, ging ik de donkere, haveloze kamer binnen van een verpleeghuispatiënt die volgens de papieren zowel aan darmkanker als aan dementie leed. Ik verwachtte een zwakke, in elkaar gedoken patiënt, maar ontmoette een prachtige vrouw met golvend, grijs, opgestoken haar, die stram rechtop in bed zat. Zoals ze daar tussen de witte lakens zat was ze net een uitgemergelde, in allerlei tinten blauw geschilderde porseleinen pop.

In plaats van de diepe stilte die je zou verwachten in het laatste stadium van dementie, begroette ze me in een plat New-Englands accent en vertelde hoe het was om verschillende delen van je lichaam te verliezen, delen waar je nooit bij stil had gestaan tot ze er niet meer waren. Zelfs in de eindfase van dementie kan een patiënt momenten of zelfs dagen van volstrekte helderheid hebben. Toen ze sprak over de vele jaren dat ze was behandeld voor kanker, kroop er een roze blos langs haar perkamentachtige hals en gezicht naar boven. Eerst begonnen alleen haar handen te trillen, even later gevolgd door haar hele lichaam. Ze praatte steeds harder terwijl haar lichaam verstrakte.

‘Ik heb geen anus meer!’ ontplofte ze ten slotte. Ze sloeg met haar magere witte vuisten op het bed. Ze gebruikte al haar kracht, maar haar vuisten lieten nauwelijks een afdruk op de lakens achter. ‘Ik kan niet poepen!’

Ze keek weg en staaarde met een intense blik naar de verwarming. Toen ze weer begon te praten klonk haar stem hees en knarsend.

‘Iedereen in die ziekenhuiskamer keek door me heen. Ze zagen me niet eens. Ze wilden me niet zien. Ze praatten op een babytoon tegen me, alsof ik een idioot was. Ze keken naar me en

dachten: “O, wat ben ik blij dat ik niet ben zoals zij.” Zelfs als het aardige mensen waren wist ik dat ze God dankten dat ze niet waren zoals ik. Ik wist dat ze alleen een gestoorde, zielige oude vrouw zagen die niet eens meer kon poepen.’

Er viel een stilte van een paar seconden, die wel minuten leek te duren. Toen ze me weer aankeek zei ik: ‘Wat je nodig had was begrip, maar in plaats daarvan kreeg je medelijden.’

‘Ja.’ Ze ademde hoorbaar in. ‘Ja, dat klopt.’ Ze keek me verbaasd aan. Ze fronste haar wenkbrauwen en zei op een heel andere toon, bijna beschuldigend: ‘Je bent erg jong.’

‘Ik ben ouder dan ik eruitzie.’

‘Nee. Je bent jong. Wat weet jij van deze dingen?’

‘Wel.’ Dat was een vraag waarop ik niet was voorbereid. ‘Wel, ik heb ook heftige dingen meegemaakt. Ik weet hoe medelijden voelt.’

Ze ging zo mogelijk nog rechter zitten en pinde me vast met haar ogen. ‘Hoezo? Wat is je verhaal? Wat is jou overkomen?’

Ik voelde mijn lichaam tintelen. ‘Dat vertel ik liever niet. Ik ben hier om over jouw leven te praten. Als geestelijk verzorger in dit hospice is het mijn taak om naar jou te luisteren, om jou hoop te laten putten uit je spirituele krachtbronnen om zo door deze tijd te komen.’ Ik probeerde professioneel te klinken.

‘Je schaamt je.’

‘Nee, nee. Helemaal niet.’ Ik kreeg ineens de neiging om op te staan en weg te hollen. Mijn oren suisden en mijn hart klopte in mijn keel. Ik zocht houvast aan de rand van het bed. ‘Ik ken mezelf, dat is alles. Als ik over mezelf begin, kan ik niet meer stoppen, dat weet ik van mezelf. En dat is niet de bedoeling.’

Want ik ben hier om naar jou te luisteren en niet naar mezelf. Het zijn dingen die ik niet moet vertellen.'

Dat was natuurlijk een leugen. Ik schaamde me wel, en dat wist ze. Maar ze was ruimhartig genoeg om me er niet op aan te spreken.

Haar bruine ogen, die een beetje uit hun benige kassen puilden, boorden zich in de mijne. Toen pakte ze mijn hand en schraapte haar keel.

'Wat er ook voor erge dingen in je leven zijn gebeurd, wat voor afschuwelijks je ook hebt meegemaakt, er zijn drie dingen die je moet doen. Ten eerste. Je moet het accepteren. Ten tweede. Behandel het met zachtheid.' Ze sprak langzaam en kneep mijn vingers bijna fijn. 'Ten slotte, en luister nu goed, je moet het zacht voor jou laten zijn.'

Ik snapte niet wat ze bedoelde. Ik wist niet hoe ik mijn verschrikking zacht voor me moest laten zijn.

Mijn eerste kind is met een spoedkeizersnede ter wereld gekomen. Tijdens de ingreep werkte de ruggenprik niet die ik had gekregen. Ik voelde alles, maar het gevaarlijke was dat ik begon te bewegen terwijl ik nog opengesneden werd. De snelle verdoving die ik toen kreeg toegediend heet ketamine, een verdovingsmiddel dat normaal gesproken alleen wordt gebruikt voor paarden, op het slagveld en op houseparty's. Het werkt anders dan reguliere verdovingsmiddelen, die het vermogen van het lichaam om pijn te voelen uitschakelen. Ketamine is een zogenaamde 'dissociatieve anesthesie' doordat het ingrijpt in de wisselwerking tussen brein en lichaam, zodat je pijn niet als zodanig herkent. Anders gezegd, het wekt een toestand van psychose op.

In mijn onfortuinlijke en zeldzame geval was die toestand niet tijdelijk. De door het middel teweeggebrachte psychose hield zeven maanden aan. Als kersverse moeder was ik plotseling in een wereld van hallucinaties, zinsbegoocheling, dissociatie, suicidaliteit en spanningswaanzin beland. Ik heb bijna geen herinneringen aan het eerste half jaar van het leven van mijn zoontje, en achttien maanden lang sliep ik met behulp van zware psychiatrische medicatie. Ik werd beter, dankzij een stortvloed aan therapie, medicijnen en tijd. Maar die psychose heeft me jaren van mijn leven gekost.

Ik schaamde me nog steeds kapot omdat ik gek geworden was.

Ik heb deze dementiepatiënte nog talloze malen bezocht, in de zelfzuchtige hoop op een vervolggesprek. Ik wilde weten wat ze had bedoeld, hoe zij de vreselijke dingen die haar waren overkomen zacht voor haar had laten zijn. Maar ze heeft nooit meer een woord gezegd. Ze kon zelfs geen oogcontact maken of vasthouden. Ze lag in bed of in een van de enorme, met vinyl beklede relaxfauteuils op wieltjes die in verpleeghuizen worden gebruikt voor patiënten die geen controle hebben over hun lichaam. De dementie verzwoeg haar ruggenmerg, zodat er alleen een opgekrulde, versmalde romp en een glazige stilte overbleef.

Ik zat naast haar, zong liedjes en hield haar handen vast als ze die niet stijf in elkaar geklemd hield. Of ze er troost uit geput heeft weet ik niet. Een paar maanden later stierf ze, midden in de nacht, alleen in haar donkere kamer.

Waarschijnlijk heeft ze zich nooit iets van mijn bezoek herinnerd, maar sinds ons gesprek ben ik altijd met haar woorden bezig gebleven. Ik dacht na over de wijsheid die verborgen is in verhalen zoals dat van haar, en de mildheid die zelfs in de hevige

ste verschrikkingen beschikbaar is; ook nu, terwijl we midden in het leven staan.

‘Mama.’ Mijn zoontje van vijf zuchtte diep en keek naar de doos met pakjes appelmoes op de bar. Hij pakte me bij allebei mijn handen terwijl ik de lunchboxjes voor school klaarmaakte. ‘Mij heeft een idee.’ Dat was altijd zijn openingszet. ‘Ik weet dat je naar je werk moet om te zorgen dat mensen doodgaan, maar ik zou graag naar Friendly willen.’ Hij knikte en glimlachte. ‘Ja? Mama? Zullen we tussen de middag naar Friendly gaan? Voor het middageten? En een ijsje? Zullen we dan zelf een ijsje maken? Met kauwgombeertjes en regenboogspikkels? Jij gaat ook heel graag naar Friendly. Goed?’

‘Wacht, wacht, wacht,’ zei ik.

Hij glimlachte van oor tot oor, waarbij zijn tanden schuilgingen achter zijn kauwgum, en knikte nog steeds ijverig met zijn hoofd.

‘Ga eens een stukje achteruit. Wat denk je dat ik doe als ik aan het werk ben?’

‘Je zorgt dat mensen sterven zodat ze naar de hemel kunnen,’ zei hij nuchter. ‘Maar dat kun je morgen ook doen en dan kunnen we vandaag naar Friendly. Oké? Jij vindt ijs ook heel erg lekker. Nog lekkerder dan ik. Laten we alsjeblieft naar Friendly gaan. De mensen kunnen morgen ook nog wel doodgaan.’ Hij knikte nog maar eens met zijn hoofd.

Het leek hem opmerkelijk koud te laten dat zijn moeder een Magere Hein op klompen was, gekleed in een broek die altijd te wijd zat, en dat de handen die zijn bekertje appelmoes vasthielden ook over leven en dood gingen.